

Rákosi Szidi halálára.

Hat évvel ezelőtt — hatvanéves színészi jubileumán — ebben a rovatban visszatekintettünk szinte történelmi távlatú pályájára, melynél hosszabbat magyar színésznő még be nem járt. A hazai színjátszás történetének majdnem feleideje az, amit ő hivatásának szolgálatában töltött. Alig a kiegyezés után már feltűnik a színpadon, abban a budai színházban, melynek emlékét is csak az egykorú sajtó sárguló levelei őrzik; tízennyolcéves korában már a Nemzeti Színház deszkáin játszik, és nyolcvankettedik életévében még mindig ünneppé avatja egy-egy felépése ennek az évszázados intézetnek azokat az előadásait, melyeknek színlapját az ő előkelő neve díszíti.

A «szerepkörök» merevebben körülhatárolt régi világában először fiatal hősnők színpadi hiteleért küzdött, de néhány évi visszavonulása, majd népszínházi működése után még mindig ifjú fővel, bátor és biztos itélettel áttért a «komikák» szerepterületére. Itt ő nemcsak nagy hagyományokat folytatott, hanem maga teremtette meg a legnemesebb hagyományt: a félszeg és szálkás vénkisasszonyoknak, harcias modorú (s legtöbbször az érdes felszín alatt meleg érzésű) öregasszonyoknak rajzában a komikai «métier» zajos és külsőséges hatás elemei helyett az elnyomorodott és félrecsúszott lelkek megrendítően gazdag világát tárta fel, lemondva minden olcsó fogásról, vagy igazában le sem mondva, mert az ilyen eszközök ismeretlenek voltak előtte, ezek helyett ő a valódi jellemrajz emberi és művészi mélységeiből

merített. Gazdag példaadása és útmutatása a «komische Alte» üres sablonját talán örökre hitelvesztette tette színjátszásunkban: a rikitő torzképet a jellem tövéig hatoló, művészi karikatúrává nemesítette.

Hatvan évet meghaladó színpadi szereplése idején a műsor is, a játéktípus is sűrű változásokon (akárhányszor válságokon) ment át. Rákosi Szidi művészete a szálló idővel nemhogy nem hanyatlott vagy fakult el, sőt egyre gazdagodott és színeseedett. Öregkorában elérkezett a klaszszikus tisztaságnak és tömörségnek arra a fokára, ahol a színész közvetítő szolgálata a közvetlen alkotómunka káprázatát árasztja. Ahová első ábrándja csalta: pályája alkonyán eljutott a tragikus mélységig, — bölcs és maradó leckét adva abból is, hogy életformáink, megnyilatkozásaink, hatásunk elemei — túl sorsunk és hanyattatásunk esetlegességein — valahol embervoltunk legmélyén örök és oldhatatlan közösségben találkoznak.

R. T.

Szlovenszkói magyar írók a pódiumon.

Tizenöt esztendőös heroikus küzdelem után fennmaradó kisebbségi irodalom felé — Istennek hála — érdeklődéssel fordul a könyvkiadás, a közönség, a kritika. Kétségtelenül sajtós irodalom ez, súlyos körülmények s egy kisebbségi sorsba vergődő magyar tömeg gazdasági krízise közepette született s növekedett. Célja az anyaország közönsége előtt még egyre homálybevesző. Hogyan is gondolna egy eddigelő anyagi és szellemi jólétben élő magyar törzs a leszakított részek sorsára, mikor a jólétből ő maga is a legsúlyosabb gazdasági és lelki válságba került? A szellemi

jölét megmaradt ugyan, a Csonkaország szellemi élete Budapest székhellyel hőségesebben pezseg, mint valaha s mégis annyi talmi érték után frissebb hajnalokra vágyik, mélyebb emberi dokumentumra s valamivel több vigasztalásra. Sajátos az, hogy valamelyes szellemi felfrissülés csakugyan elindult a határon túlról s megérkezett Budapestre. Budapest szellemi kisugárzásából kiszakadva önmaga élete felé fordult s tizenöt év kellett ahhoz, hogy kialakuljon a kisebbségi szellemi élet elit társasága s önmaga problémáihoz hozzányúlva egyetemes magyar célok szolgálatába álljon. Természetesen túl a politikai célkitűzéseken ennek az irodalomnak közeli célja elsősorban a saját külön világának megismerése s ábrázolása.

A szlovenszkói magyar irodalom mostoha körülmények között indult el. Míg az erdélyi irodalom hamarosan megtalálta Magyarországra felé kiadóját, a szlovenszkói magyarság önmaga teremtette meg könyvkiadását. Mostoha köztülmények között is alkotott egynéhány maradandó művet, útját az anyaország felé még sem építhette ki. Most érkezett csak el az idő, amikor a Franklin-társulat egész sorozat szlovenszkói könyvet méltónak tartott arra, hogy kiadja s ezzel a szlovenszkói magyar irodalmat az anyaország irodalmával egybe kapcsolja.

A szlovenszkói magyar írók irodalmi estje tehát, amint azt Schöpflin Aladár bevezető beszédjében elmondta: propaganda. Ilyen üzleti vállalkozásnak, aminő ma a filléres irodalom korsszakában a kisebbségi írók megjelentetése, csakugyan komoly szükség van a propagandára. Elérték-e a célt, azt nem tudjuk még. Egy a fontos, a figyelmet felhívták ezzel az esttel a szlovenszkóiakra s ennek erkölcsi és anyagi hatása talán jelentkezik is később. Egy bizonyos máris, a szlovenszkói írókat ez a

kezdeti lendület messzibb tájakra elsodorja, munkakedvüket jelentékenyen fokozza.

Maga az est s ezt szorongva kell megvallanunk, nem zajlott le forró hangulat jegyében. A próza némelyik írónál túlhosszúra nyúlt, a Zeneakadémia akusztikájában elvész a szó egyébként is s ezzel a prózai résznél melegebb hangulatot teremtett a muzsika. Basilidesz Mária szokott nemes egyszerűségében megkapó jelenség volt, hangja még mindig csodálatos gazdagságban zeng s dalaiban ott lüktet a kitűnő énekesnő szíve.

Jankovits Marcell nagy bravúrral elmondott novellája jó bevezetés volt. Az idősebb generáció mélységes életszemlélete csillogott a sorokban. Szenes Piroska tulajdonképpen sohasem volt szlovenszkói író, nem vett részt a kisebbségi írói sorsban, határon túlról egyenesen Budapestről, futott be a Csillag a homlokán c. kötetével. Elbeszélését kiforrott stílus jellemezte. Neubauer Pál szereplése ismeretlen okból elmaradt. Szünet után Darkó István, az erdélyi származású fiatal író olvasta fel egyik jól sikerült novelláját. A szerelmes kis tejes címen. Gazdag líra hömpölygött a sorokban s bő mesélő kedv áradt a rövid novella képeiben. Tamás Mihály nemes egyszerűségű novellájának témáját a gyerekek vilgából vette. A történet maga erősen lekötötte a hallgatóság figyelmét s itt-ott derít is keltett. A Tamás Mihály novellája volt a legkiforrottabb s leg-egységesebb novellája az irodalmi estnek. Szombathy Viktor palóctárgyú novellájával aratott megérdemelt sikert. Szombathy Viktor egyébként a legismertebb szlovenszkói író, írásai sűrűn jelennek meg magyarországi lapokban s gyakran olvas fel a budapesti rádióban is.

Szlovenszkói írók műveiből szavalt a pozsonyi származású Bulla Elma.

A kétségtelenül különös tehetségű színész nő egészen új módszerekkel hozta ki az előadott versek szépségét. Két karjának játéka szoros vonatkozásba jutott a versek mondanivalóival s mindez olykor fontosabb volt, mint a szavak muzsikája. Különösen Mécs: A gyermek játszani akar című versének elmondásával aratott sikert.

Szatmári Tibor, Bartók, Kodály és Dohnányi műveiből adott elő zongorán. Komoly sikere volt.

A szlovenszkói magyar írók hazatérése volt ez az irodalmi est. A mai magyar irodalmi élet sok-sok képviselője jelent meg a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, hogy dokumentálja a magyar irodalom egységét s közös célkitűzéseit. A testvéri találkozásból új hit fakad s tettekre késő erő a határokon túl...

Marek Antal.

Harsányi Zsolt: Magyar Rapszódia.

Liszt Ferenc életének regénye. Budapest, 1936. Singer és Wolfner I—II. kötet.

Az igazi író ösztönös lélekbölcsésége olyan finomságú jellemrajzot tud nyújtani egy regényben, a szemléletes leírható egyéni lelket olyan eleven étellel tudja felruházni, amilyenre a tudományos lélekbúvár a maga általánosító fogalmaival sohasem képes. Hát még ha olyan nagy művészegyenlőségek jellemzéséről van szó, mint Liszt Ferenc. Világgraszoló szellemében, egész lelki világában, külső életkörülményeiben rendkívüli, nagyméretű vonásokat mutató művész itt a hős s ezek a zenetörténész tisztán adatokra szorító szemléletében csak egyoldalúan érvényesülhetnek. Természetes, hogy ezek nélkül az adatok nélkül a legnagyobb író sem tudja hősének hű jellemrajzát nyújtani: az adatgyűjtés mindenkor az alapvetés munkája. Sajnos, ezen a téren a magyar zenetörténészek még

mindig adósak egy kimerítő magyar nyelvű Liszt-biográfiával. Liszt mozgalmasságának, hatalmas munkásságának teljes — Thayer Beethoven biográfiájához hasonló — tudományos feldolgozása valóban csak magyar zenetudós kötelessége volna. Hogy a Liszt jubiláris év meghozza-e ezt a magyar Liszt biográfiát — nem tudjuk, de végre egy tényt már örömmel üdvözölhetünk: Harsányi Zsolt nagy Liszt regényének eddig megjelent két kötetét.

Harsányi könyvét olvasva, szinte legelső érzésünk, hogy valóban a regény az a forma, amelyben ennek a csodálatos lobogással és lendülettel teli gazdag emberi életnek leginkább megközelítő hű rajzát kaphatjuk. A legmerészebb írói fantázia sem tudna romantikusabb regényhőst alkotni, mint amilyen Liszt Ferenc volt az életben: hallatlan virtuozitásával, szuggesztív erejével tömegeket extázisba ejtő nagy művész, a szellemes, síma modorú világi, az ellenállhatatlan, érdekes, hódító férfi. A hálás témát Harsányi pompás rutinnal, nagyszerű könnyedséggel valóban élvezetes olvasmánnyá dolgozza föl. Emellett lelkiismeretes, a főbb forrásokra támaszkodó tanulmányai, nagy anyagismerete minduntalan szembeötlenek. Levelek, korabeli kritikák, Liszt írásai, életrajzi adatok mind figyelembe részesülnek. Az író ruganyos, beleélő képességének segítségével hősének és környezetének érdekes jellemrajzát meríti belőlük. A gyermek Liszt nagy önérzete az élelmes és kitűnő szervező képességgel megáldott, de a nagyurak előtt szolgai megalázkodással hajbókoló apával szemben: mélyen vallásos hajlamai, óriási becsvágya, a kora gyermekkortól ünnepléshez, hízelgéshez szokott művész hiúsága, minden tettében teljes szívét-lelkét adó, rajongó szertelensége, minden értékes eszmét mohón habzsoló, örökké nyug-

talán, örökké nőni vágyó szelleme, érzelmi életének folyton háborgó tengere : mindezek a vonások plasztikusan tűnnek elénk életpályájának követésében.

Néhol egybeesen meglepő az író egy-egy intuitív meglátása, amellyel élesen bevilágít hősének bonyolult lelki világába. Erre csak egy példát hozunk fel. A rajongó fiatal művész képzeletét nagy erővel ragadja meg Victor Hugo előtte először felolvasott költeménye : «Ce q'on entend sur la montagne». Harsogó ritmusban írja le itt a költő a szirtekhez csapódó óceán bőgését, dörgését, hogy lassanként két tiszta hang válljon külön az alaktalan zibongásból. Az egyik dicsőséges, boldog, a tengerről érkező, a másik szomorú és sötét, millió ember folytonos egybeömlő zokogó hangja : a Természet és az Emberiség szava. Valóban ez a két hang küzdött egymással egész életében Liszt lelkében : a szenvedő, küzdő, elbukó ember jalkiáltása, ami benne a nagy művészhöz számszoros intenzitással talált visszahangra és a természet örök harmóniájára, a megtisztulás, a végtelenség, a tökéletesség vágya.

Igen érdekesek azok a szellemtörténeti megvilágítások is, amelyeket írónk a Liszt korabeli Párizs politikai, szellemi életéről, az új romantikus zene, irodalom, költészet, festészet, filozófia stb. nagy úttörőiről nyújt. Chopin, Berlioz, Paganini, Victor Hugo, Lamartine, Saint-Beuve, Heine, Ingres mind a forradalmi új eszmények rajongó hívei, Liszt szellemi fejlődésének ihletői, akik ugyanazt fejezik ki a saját nyelvükön, amit ő a zongorán. Zsenialitása szinte a határtalanba szélesíti ki e hangszeren a kifejezés lehetőségeit. Színes leírásban kapjuk Liszt európai diadalútjait, azokat a páratlan ünnepléseket, amelyek fellépéseit mindenütt kísérik s amilyen-

nek talán még egyetlen művésznek sem jutottak osztályrészül. De mindent felülmúl az a forró lelkesedés és szeretet, amellyel szülőföldjén, magyar földön fogadják. Itt ébred teljesen tudatára annak, ami gyermekkorában csak homályos érzésekben élt benne, hogy ő magyar, hogy ehhez a földhöz tartozik. Ennek az érzésnek őszintesége és melegsége mindenkor kitűnik, mikor magyarságát szóval vagy tettel bizonyítania kellett. «Ott állott, mint a megtettesült diadal, maga a lángelme — olvassuk a regényben — akit hazája tomboló lelkesedéssel jutalmaz azért, hogy mesterségében első lett a világon.»

A regényíró számára természetesen a leghálásabb fejezet — és ezt bőven ki is aknáztta Harsányi — Liszt érzelmi élete, «Liszt és a nők» számtalanszor megtárgyalt viszonyának kiaknázása. De még így is meglepően tekintélyes az a seregszemle, amit az író Liszt szerelmeiről felvontat elötte. Hogy erre vonatkozóan mennyibe hitelesek vagy képzeletbeliek Harsányi adatai, nem tudjuk, de hogy ezek olyan helyzetek festésére adnak neki alkalmat, amelyek bizony igen nehezen egyeztetők össze valamilyen idealisztikusabb elképzeléssel, az tagadhatatlan. A 20 éves Liszt első hófehér, ábrándos, rajongó szerelme Saint Cricq grófkisasszony iránt, a gögös arisztokrata apa visszautasítása miatt teljesületlen maradt. (Talán ezért tartotta ezt a szerelmét az egyetlen igazinak életében.) Emberi és művészi önértetén ekkor olyan csorba esik, amit sokáig nem tudott kiheverni. A főúri szalónok, királyi udvarok dédelgetett hőse most már féktelenül veti bele magát az élet örömeibe. A józan és gondos édesapa már nincs mellette, aki halálos ágyán is csak a nőktől óvta és féltette fiát. Mindjárt legelső kalandjánál megkapja a kemény leckét, mikor

alig tudja kivonni magát egy örvöngő féltékenységgel, idegösszeroppanással, lelki zülléssel fenyegető, önmagára nézve mélyen megalázó viszonyból (Laprunarède grófné). Szerencsére talán, ekkor merül fel életében D'Agoult grófné, aki az egyetlen, életre szóló nagy érzést kereste Lisztben. Sajnos, itt D'Agoult megítélésében Harsányi, a férfi írók megszozott szubjektivitásával, egy kissé elvetette a súlykot. Vagy nem ismerte Liszt és D'Agoult teljes levelezését, vagy ebben az esetben élt teljes költői szabadsággal, de e viszony festésében — amely a második kötet tekintélyes részét tölti ki — túlságosan elfogult és igazságtalan az asszonnyal szemben. A grófnőnek lehetnek hibái, de az író maga írja, hogy Liszt volt az, aki nem nyugodott, amíg örökös nyugtalanítással addig fűtötte a komoly és visszahúzó életet élő asszony szívét, amíg az el nem vesztette a fejét és tettének minden vészes következményét magára vállalva, Liszt karjába nem vetette magát. Hogy azután Liszt hányszor csalta meg három gyermeke anyját, amíg a grófné számára is betelt a mérték, azt az író éppen elég részletesen tárgyalja. Mindezekből bizony csak Liszt igen szertelen, bohém életmódjára következtethetünk, amiben ő maga is nagyon belefáradt. A 35 éves Liszt, a nők kedvence, oda jut, hogy hiában kutat multjának csókjai között egyetlen olyan percet, amelyet az igazi szerelem percének tartott volna.

Nagy várakozással tekintünk Harsányi Zsolt kitűnő regényének másik két kötete elé, ahol Liszt weimari korszakát, életének utolsó éveit fogja megírni. Az író formáló művészetének itt lesz az igazi próbaköve: méltó módon megfesteni a lelki portréját annak a zongorája előtt fáradt, megtört tartással ülő, hófehérhajú, vonásaiban megrendítően át-

szellemült és megtisztult, kimondhatatlan jóságos tekintetű öreg mesternek, akit egy gyönyörű fényképéről ismerünk. Megfesteni a «Krisztus» megalkotóját és azt a Lisztet, aki ajkán Tristánnak, a halhatatlan és végtelen szerelem hősének nevével hunyta le örök álomra szemét.

Prahács Margit.

Matolcsy Mátyás : Az új földreform munkaterve. (Révai kiadás.)

«Szükségesnek tartottam az új magyar agrármozgalom hajnalán egyrészt a nemzet legfontosabb problémáját a magyar föld és a magyar nép viszonyát a rideg számok tükrében bemutassam, s hogy másrészt e viszonyok várható alakulására vonatkozóan számításokat végezzek» — írja a szerző. Az új magyar agrármozgalom előretolt őrszeit láthattuk annakidején az írókban, újabban a folyóiratok szakértőiben, akik egy-egy oldalról megvilágították a kérdést, vitába ereszkedtek, jelentőségéhez mért helyet harcoltak ki a földkérdésnek. Ez immár nem politika, hanem a nemzet sorskérdése. Matolcsy könyvének első és legnagyobb jelentősége az, hogy teljes képet ad. «Földreform» számára nem a föld igazságosabb elosztása, nem csak a föld reformja, hanem az élet reformja is. A teendők és munkák egész szövevénye, e szövevény egyik pontjának javítása a többi javítása nélkül alig érhet valamit. Matolcsy az egészet látja a rész helyett, agrárnépességünk kérdését a nagybirtok kérdése helyett. Könyve, az első összefoglalás helyzeti energiáinak birtokában, szerencsére nem maradt háttástan a szélesebb magyar életre sem. A szükségességek és lehetőségek e szinte matematikai összeállítása már talán nem is előrevetett fényt, hanem munkába indulását jelzi egy végtelenül szükséges, eddig keretelen agrármozgalomnak.

Honvédelem. Matolcsy igen szerencsésen a földkérdést nemcsak szociális, hanem honvédelmi kérdésnek is látja. Hivatkozik az utódállamok földreformjaira, melyekben a magyarság gyöngítésének legjobb alapját, a háború előtti földbirtokpolitikánk mulasztásai adták. A nagybirtok szociális ürügyön az utódállamok népei számára kisajátíthatóvá vált és ezzel Erdély és a Felvidék földjének darabkái népek, kisemberek és nemcsak országok kezére jutottak, ami végül is végleges elbirtoklást jelent. A mult kiesett hatalmunkból, de tanultunk-e belőle? A mai magyar végeken életerős kisbirtokok és kisbirtokosok őrzik-e az ország és a nép határát? A válasz, sajnos, még ma is tagadó kell legyen. A Dunántúl határvidékein nagybirtokszorongatásában egykés falvak és az életerős némettség terjeszkedése mutat szomorú képet. Kelebre a tanyarendszerből folyó szociális szervezetlenség, északkeleten a legszegényebb magyar vidékek. Az egész országban talán éppen a vérkeringésbe be nem kapcsolt végék helyzete a legszorongatottabb. Matolcsy igaza teljes: az ország, amely nem építhet erősségeket, népének erősítésével, a kicsi földjén birtokos parasztság elszántságával védekeznek. Nem is annyira országok harcában, hanem az ennél sokkal veszedelmesebb harcban, a népek harcában. Mert ha az országot legyőzik, a nép még mindig megmarad, de ha a népet legyőzik, nem marad más.

Hibák és szükségességek. Matolcsy a földreform kérdésével kapcsolatban vázolja az összes hibákat, a birtokmegoszlás jelenlegi állapotát, az egykerendszer okait és hatásait, a tanyatelepülések szervezetlenségét és a szociális biztosítottság lehetetlenségét e szétszórtságban; a mezőgazdasági munkanélküliséget, a kivándor-

lás kérdését és mindazt, ami ezekhez kapcsolódik. E hibák rajza mellé felsorakozik a nagy- és kisgazdaságok termelési viszonyainak helyzetrajza, cáfolata annak, hogy a nagybirtok a nemzetgazdaság számára jövedelmezőbb a jól megszervezett kisbirtoknál. A feladatok óriásiak: tagosítás, földreform, hitbizományi reform, öntözés, úthálózat kiépítése, hitelfejlesztés, a szövetkezeti mozgalom fejlesztése, mezőgazdasági szakoktatás stb. stb. Matolcsy argumentációja széles. Bizonyítékért a multba is elmegy, a hitbizomány ellen Deák Ferencet idézi: «Hajdan, midőn a főurak bandériumai tették legnagyobb erejét a haza védelmére kiállított seregnek, — még talán menthető volt arról gondoskodni, hogy egyes nemzetségek fénye és halmozott értéke megmaradjon; de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott; mióta sok régi, hatalmas nemzetségek örököse... hogy Berzsényivel szóljak: «szibartizmusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét, s hazája feldúlt védfalából rak palotát heverő helyének»... nem látom okát, miért kelljen a pusztá névnek, hazánk kifejlődését, a nemzet belső ereje és élete emelkedését, a hitelt, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni». Matolcsy egész bizonyítási rendszerét még vázolni sem lehet. Csak néhány adat: az ország délkeleti szögében az egykés falvak száma 223; több mint egymillió magyar él az alföldi tanyákon; a háború előtti 15 esztendő alatt 1·4 millió magyar honos vándorolt ki. A sebek és bűnök teljes oka Matolcsy érvelése, szerint a földbirtok-eloszlásban van. Az orvoslás vázlata a munkatervben röviden ez lenne: 500 holdban maximálni a nagybirtokot, a létesítendő kisbirtokokat úthálózat- tal bekapcsolni a piacba, tagosítani, ahol szükséges, gazdasági szakoktatásunkat kiterjeszteni, a szövetkezeti mozgalmat erősebbé tenni. Matolcsy

még olyan részletekre is kitér, hogy kollektív agrárreklámot kell bevezetni, amit sokan vehetnének a többi probléma súlya alatt értetlenül. Ahogy sokan vették értetlenül, hogy Széchenyi a Hitel mellett «a lovak-rul» is szólt.

Huszonöt esztendő. A teendők megvalósításában Matolcsy az evolúciós és fokozatos módszert kívánja. Csak így biztosítható az országos gazdasági megrázkódtatás elkerülése. Becslése szerint huszonöt év az idő, amely alatt egy minden részletében átgondolt és minden kérdésre kiterjeszkedő reformot végre lehet hajtani. A reform tökeszükségletét számításai szerint az intenzíven művelt kisbirtokok jövedelemtöbbletéből meg lehetne kapni és a nemzeti jövedelem összege e huszonöt esztendő alatt fokozatosan növekednék. Számításaink ugrópontjain mindenütt pontos statisztikai adatokkal bizonyít és a teendők nyomasztó sürgetése alatt nem ismer lehetetlenséget. E helyt közgazdasági számításaira nem utalhatunk, könyve tartalmára is alig. Inkább csak szempontokról kellett szólnunk, a bizonyítás mögötti lényegről, az okokról, az utakról és a célokról.

Az ember. Matolcsy főszezpontja, minden közgazdasági fejtegetése és statisztikai számításai mellett sem a föld, hanem az ember. Nem a jobb nemzetgazdaság, hanem a jobb nemzet, erősebb magyarság. Hogy mi lesz a munkaterv sorsa: agyonhallgatás-e, rövid zajgás-e, vagy elintézése a forradalmiság vádjával — aligha lehet ma tudnunk. Szekfű Gyula a könyv elé írt előszavában önkéntelenül is sötétenlátó: «Aztán jött Széchenyi, aki a föld mellett először vette észre az embert, aki haza- és ember-szeretetből egyaránt pozitív javaslatokat tett a jobbágy érdekében. Szinte újabb húsz esztendőn át rágó-

dott javaslatain a politika és publicisztika, míg végre 48-ban, a krízis hangulatában, a katasztrófa megelőzésére, egyszerre kellett félszázados kérdést megoldani, — egyszerre és sok tekintetben rosszul».

Szabó Zoltán.

Sík Sándor: Advent. Szeged, 1935. Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma.

Új műfaj: oratórium szavalókórusra, vagyis testvéri közösségek emberi beszédhangján felépülő zenekarra. Döbbenetes erő, a közös érzések, fájdalmak, szomorúságok, vára-kozások és megtisztult örömök egyfogatott ereje tud felviharozni e nagy-szerű karban. Vannak olyan meg-élések, melyeket igazság szerint csak ez a kollektív művészet érzékeltet-het. Ilyen az emberiség adventjének és karácsonyának misztikus élménye is. A költő bizton tudja ezt, ezért írja meg oratóriumát, ezt a legtisztább, legnemesebb költészetet.

Nagy megélése a költőnek az ad-vent és a karácsony. Bensőséges költői megélés. Csak szépség az és mag-asztos csengésű líra, mi belőle fakad-hat. Vallásos líra, mély, sötét fájdal-mú gondolatokkal és a lélek tiszta vígságaival. De Sík Sándorban most a drámairóképzelet is dolgozik. Szín-padra komponálja a szavalókórus-oratóriumot s valami olyan nagy-szabású freskó lesz belőle, amihez foghatót csak az ihletett költő tud megélni.

Négy részből áll az oratórium. Igazság szerint négy tételből, hiszen ünnepi muzsika ez, ami a költői so-rokból kicsendül. Az első részben az emberiség s benne a lélekbiztonságát veszített három király tévelyeg és ke-resi az éltető csillagot. De a fény, mit a vaksi emberi szem először fel-fogatott, a második részben még csak a Bálványhoz vezet és csak a har-madik részben közeledik, nő és soka-

sodik a csillag, az élet fénye, hogy a negyedik részben karácsonykor a maga diadalmas csillogásában ragyogjon az élet fénye és jóhangú harsónak zúgják bele a világba, hogy megszületett a Megváltó. Kezdődik az élet!

Szívesen köszöntjük ezt az új költői műfajt nyelvünkön, melyet a szegedi fiatalok olyan kedves, művészi köntösben hoztak ki s mihez a friss tehetségű Buday György készített finoman megmunkált fameszeteket.

Esty Pál.

Komáromi János: Vihorláti szél fúj. Budapest, 1935. Révai.

A háború visszatér, helyesebben kezdettől fogva ott kísért a lélekben. Kitérőlheteretlen, örökkévaló élmény. Aki egyszer a háborút megjárt, míg él, idegeiben fáj még az emlékezés is minden poklára. Az író érzékeny lelkével mindent kétszeresen érez, különösen felejthetetlen ezért neki mindaz a szörnyőség, amit akkor átélt. Ha akarna sem tudna már elszakadni attól a világtól. S milyen érdekes, Komáromi az író ebben a világban bontakozik ki, itt lesz teljessé. Mindaz a szépség és érték, mi írói tehetségét jellemzi, e tárgykör során tud igazán megmutatkozni. Talán úgy lehet ez, hogy a nagy dulás nemcsak felejthetetlen élményt, de a lélek kiértségét is jelentette az írónak.

A front mögül nézi most ezt a háborús életet. A föld valami pici, nyugalmas pontjáról, ahová csak az talál el, akit egyszer már odavezettek. Oda semmi sem hallik el, csak sejtések kószálnak, mendemondák a borzalmakról és elkésett hírlapok közlései, olyan rejtett zuga az az Isten tenyerének. S mégis, ahogy az első ágyú eldördül valahol messze, ott sincs béke többé. A lélek vihara dül. A féltés öldöklő háborút tud okozni a lélekben. Még a legegyszerűbben is. S a molyván van mit fél-

teni. A hazát és a fiút, az élet folytatóját. Belé is kell halni a fájdalomba, mikor azt hiszik, hogy mind a kettő odaveszett. De az élet megy tovább. Az a rendje, hogy nincs megállás. Az elejtett szerszámot mások veszik fel. S a nap is csak-csak kisüt egyszer, mértékkel mérhető a szenvedések is. A háborúnak úgy ahogy vége van s a molyvára visszakereszti a legkedvesebbet. S az az élet kétszeres örömét, a tetézett boldogságot hozza meg, hiszen lélekben már eltemették, vissza már nem várhatták. Most van újra béke s az újra kezdett, diadalmasan fiatal életben igyekeznek elfelejteni a háborút.

Komáromi János a nagy magyar elbeszélők rendjéhez tartozik. Akik műveinek tárgya, alakjai egészséges, józan világnézetben fogantak. Ez a világnézet az élethez való közelséget, de egyben az élet megbecsülését is jelenti. Nem a szüntelen napfényben való sütkérezés mákonya ez az élet-szemlélet. De a tövisek között is fel tudja fedezni a rózsát. Az elbeszélőknek ez a rendje még megírás előtt érleli ki magában az egész mesét. Minden kicsi részletében, finomságai-ban. Így érezi az olvasó azt a biztos, nyugalmas hullámozást, mi az élet-folyamatnak és nagy törvényének, a szerves fejlődésnek jelzője. Ez a kész és egész meseelgondolás tud kikitérni az apróságok feljegyzésére és van lehetősége a terjedelmesebb beszélgetések megőrzésére anélkül, hogy az általános vonalvezetésben a törésnek csak a legcsekélyebb nyoma mutatkoznék. Az író ismeri célját, amely felé törnie kell, csendes és határozott folyása van ezért a történetnek. S néha már-már az eposzi méltóságosság szépsége lep meg, különösen, mikor egyre vissza-visszacsengő epiteton ornansait olvassuk. Ez az előkelő hangnem és nyugalmas előadásmód teszi ezt a regényt, de általában Komáromi minden munkáját rokonszen-

ves irodalmi jelenséggé éppen most, amikor a regények legtöbbször lélekzettel rohanást, ide-odakapkodást s valami eszeveszett nyugtalanságot kell megéreznünk.

Komáromi e mostani regényét is feltétlenül örömmel olvassa a közönség.

Dénes Tibor.

Adams, James Truslow: Amerika eposza. *Az Egyesült-Államok története.* Ford. Pálóczi Horváth György. Bpest, é. n. Athenaeum kiad. 392 l.

Általános és jogos a vád, hogy a mai ember nem olvas, annál jobban szeret azonban véleményt mondani olyan dolgokról, amelyeket nem ismer. Így vagyunk Amerikával is. Neve egyaránt kelt bennünk kíváncsiságot és félelmet, csodálatot és megvetést. De valahogy nem érdekel komolyan, legfőként pedig szeretjük európai kultúránk magasságából fölényes kémozdulattal elintézni, pedig ezzel csak tudatlanságunkat intézzük el. Amerika valóban új világ, idegen világ, de ez a világ mindig több szerepet játszik életünkben még akkor is, ha nem akarjuk, sőt ő se akarja.

Adams könyve ezt az új világot tárja fel előttünk. Van benne valami filmszerű; a képek látszólagos rendszertelenséggel rohannak el szemünk előtt, a mondatok szinte logikátlanul, ideges túlfeszültséggel ugrálnak egymás után és mégis bámulatosan szemléltető és egységes, eleven képet kapunk az amerikai lélek fejlődéséről. Mert a könyv valójában az amerikai lélek története. Az események csak mint tényezők szerepelnek, melyek ezt a lelket kifejlődni, mégpedig éppen így kifejlődni segítettek. A szerző mindent ebbe a szemszögbe állít be és szemünk előtt alakítják ki faji adottságok, körülmények és események, számtalan hajszásnyi fonál összeszővődése az eredeti, életrevaló, egyelőre még nagyon üres, de nagyon jóindulatú amerikai lelket.

A szerzőnek talán legértékesebb tulajdonsága föltétlen őszintesége. Nem igyekszik szépíteni nemzetét, se annak történetét. Kevés történetíró festette le még nemzetét kendőzetlenebb őszinteséggel és ez mégsem válik annak hátrányára, mert szívünkhöz hozza közel. Adams Amerika történetét napjainkig követi, sőt azt mondhatnók, azon túl is. Szeretne irányt látni és utat mutatni a jövő fejlődésére. Talán jogosan is, hiszen nem eseményeket akar megjósolni, hanem a lélek fejlődésének útját nyomon követni. Hogy ezt miben látja, arra saját szavait idézzük: «Nem nagyon bízom a politikusok bölcs apáskodásában vagy a gazdasági vezérek társadalmi bölcsességében. Sem a kormánytól, sem a nagy trösztök fejtől nem várhatjuk, hogy nagy nemzetként kielégítő emberies élet felé vezérelnek, addig, amíg a sok egyén maga nem fejleszt ki valami nagyságot egyéni lelkében.»

Dr. Csapody Csaba.

Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Bp. 1934. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa. 34. sz.

Jeles terméke ez a dolgozat annak a lélektani módszerrel kutató nyelvésznek, amit *Gombocz Zoltán* kezdeményezett. Ám a probléma, az irodalmi névadás, nemcsak a nyelvészet körébe tartozik, hanem a művészi alkotás mozzanatait kutató esztétikáéba is. S kétségtelen, e tanulmány közelebb visz mindenkit a műalkotás benső értelmének megismeréséhez. Az író nagyon jól tudja, hogy nomen est omen. A név jellemez, a név örök életet önt a képzeletbeli alakokba. «Mi sirba szállunk, — írja *Kovalovszky* — de Jancsi és Juliska, Quasimodo vagy Hamlet továbbélnek.»

Clauser Mihály.

Jean Giraudoux : Hare az angyallal.
Fordította: Gyergyai Albert. (*Franklin-Társulat kiadás.*)

Régi és sokszor hangoztatott panasza, hogy a kép, melyet a magyar közönség műfordításaink révén az újabb francia irodalomról kap, sajnálatosan hamis és töredékes. Ha eltekintünk Gyergyai, Kállay és Sárközi eddigi eredményeitől, kik valóban e friss növésű irodalom díszével ismertettek meg bennünket: a Maurois- és Farrère-szerű írók sora több helyet foglal el irodalmi tudatunkban, mint Gide, Proust, Giraudoux, vagy bárki a «legjobbak» közül. Gyergyai Albert végzett eddig igen fontos munkát az igazi francia irodalom érdekében — egyrészt legújabb eseményekkel lépést tartó tanulmányaival és ismertetéseivel, másrészt pedig fordításaival: ő ismertette meg velünk Gide-et (kinek ugyan legszebb művei még fordításra várnak) és ő mutatja be Giraudoux-t e regényével, valamint egy novella-fordítás elé irt csillogó kis portréban. Sokat lehetne vitatkozni arról, hogy élet és emberlátás terén a modern francia, vagy angol és amerikai irodalom hozott e több újságot (tagadhatatlan, hogy az előbbire Proust is igen termékeny hatással volt) — egy azonban biztos: Giraudoux-nak ez a regénye sok szemet fog kinyitni és sokan fognak úgy ébredni egy reggel, hogy ég és föld, álom és ébrenlét új súlyt, új jelentést nyert számukra.

Giraudoux azon alkotók közé tartozik, kik elég könnyen megérnek arra, hogy későbbi műveikben már csak az előbbieket módosítsák egy újabb színnel, vagy újabb díszítéssel. Míg Gide-nél szinte áthidalhatatlan távolság választja el a *Les Nouritures Terrestres*-t a *Les Faux Monnayeurs*-tól, addig Giraudoux mindig ugyanaz marad. A *Simon le Pathétique* (mely még a háború előtt íródott),

a *Siegfried* (melyet a német-francia ellentét problémája váltott ki), a *Bella* (ez a csodálatos tündérmese) és e regény nem mondanak újabbat és újabbat, hanem inkább egy már megtalált titkot, az élet egy mind-egyeddig ismeretlen értelmezését próbálják mind szabatosabban, mind hangsúlyozottabban megfogalmazni. Ez az író megtalált két arcot és három összefüggést, ami elég neki egy életre. Ki merné mégis szegénynek mondani Giraudoux világát? Ki találná változatlanul és egyhangúnak az egymásra túlságosan is hasonlító hősök és hősnők sorát? Suzanne, Bella, vagy a mi regényünk Malénája — Simon és Jacques: csak változatok egyazon nő és egyazon férfi felett. Egy lényeges élménynek, egy lényeges mondanivalónak azonban nem árt, ha túlságosan is lefölnözi.

Gyergyai megcáfolt már néhány előítéletet Giraudoux-al kapcsolatban, ez a regény azonban hatásos ellenbizonyíték még azok számára is, kik hajlandók az írot «problémáktól mentesnek», valami gondtalan paradicsom lakosának tekinteni. Maléna, a gazdag délamerikai asszony, ki magán hordozza mindazt a báj, amivel csak Giraudoux képes egy nőt befuttatni, a mondén légkörből, a golfpályák talajáról egy misztikus sugallatra (mely akkor támad lelkében, mikor szerelmesével váratlanul a Szajna-hídon találkozik) az élet, a szegénység, a szenvedés, a halál megismerésére indul. Más író tételesen «szociális kérdés», «társadalmi probléma» alakjában építené föl ezt a témát, mely Giraudoux-nál sokkal emberibb, de anyagtalanabb és szimbolikusabb jelentést kap: harc az Angyallal. Az író maga is hajlandó megtéveszteni olvasóit, elhíttetni velük, hogy amit csinál, az játék és rögtönzés — hisz valójában ettől sem idegenkedik és a miniszterelnök fogadótermét gyermekszobává

alakítja néha — ámde a regény végén, Maléna boldog ébredésénél észre kell vennünk, hogy angyallal küzdöttünk, nálunk jóval nagyobb, kinek szárnyacsonkjaiba nem tudtunk volna belekapaszkodni. A művész magasabbrendűségét bizonyítja az is, hogy a kinzó probléma, mely tagadhatatlanul ott él alkotásának húsában, nem keményedik tétellé, vagy célzattá, hanem igazán *angyali* alakot ölt. Giraudoux élő példa arra, hogy vérbeli művésznél a kérdés: tartozom-e időszerű lenni? — nem áll. Hisz itt a társadalmi osztályok aktuális bajai is időtlen testet kapnak, jelkép- és költészet-voltuk pedig levon talán valamit is valószerűségükből?

Talán ott rejlik e regény titka, hogy Giraudoux nem a «problémához», a «tételhez» nyúlt: ez csak felmerült, előadódott más, emberibb mondanivaló közben. Maléna, a boldogok kasztjának tagja azon az estén, mikor a hídon Jaques-ot megpillantotta, valami rejtett és előtte elzárt világnak jött nyomára, mely maga volt talán az élet és amelyben neki nem volt része. Csakhogy szerelméhez méltó legyen, kezdi meg a harcot az angyallal és igyekszik ehhez a világhoz, az élethez, a boldogtalansághoz közelférközni, eggyé lenni vele. Nemcsak a formára és a technikára gondolunk, mikor úgy érezzük, hogy Giraudoux lényegileg misztikus alkotó és (ha már éppen ezt a szót akarjuk használni), ha nem is Claudelnél, de Mauriacnál *katolikusabb* módon művész (e szó transzcendensebb, középkoribb értelmét tekintve). Valójában Giraudoux és Mauriac úgy viszonylanak egymáshoz, mint a lángoló, szimbólumokat és szavakon, formákon túli értelmet nyitó gótika a szigorú, tépődő jansenizmushoz, — anélkül azonban, hogy e hasonlatunkat szabad lenne túl messzire vinni.

A regény áthajlik a legenda síkjára, vagy legalább is arra a síkra, ahol mese és legenda találkozik egymással — és minde csodálatos viláldzás néha épp az orthodox pszichanalitikus regény szövetén üt át. A szegények felvonulása, kik Maléna ajtaja elé jönnek és a szép asszony külvárosi sétái ugyanazt az célzatot és szándékosságot árulják el, mintegy középkori példa — anélkül, hogy csak kissé is középkoriak akarnának lenni. Hisz Giraudoux-nál a meseszerűség éppen nem a mesés elemek, a jól ismert és hatásos motívumok alkalmazásában áll — még mesés környezetre sincs szüksége. Egy párizsi tér, a Szajna, egy elegáns étterem, egy ötórás tea, vagy autókirándulás, séta egy parkban — mindeze üntig elég már ahhoz, hogy szívárványt, irracionális víziót húzzon följük és az ő Párizsa kacsalábon forog, külügyi értekezletei pedig olyan panoptikumok, melyekben a pazarló véletlen Benest, Einsteint és Venizelost egy időben szerepelteti. Giraudoux Istene a chantilly-i lóversenyen szólal meg és beleelegyedik Gladys, Maléna, meg a két tábornok párbeszédébe. Ez a csodálatosan szép kvintett talán épp azzal a gyermek antropológiai müssal kap meg, mely egy középkori festő Isten-elképzelését juttatja eszünkbe. Giraudoux művészete épp abban rejlik, hogy az átmenetet racionális és irracionális valóság közt csak alig észrevehetően jelzi és a valószerűtlen úgy nő ki nála a valószerűből, mint egyik ág a másik oldalán.

Mese és valóság keveredése, valamint az a kettősség, mely Giraudoux hőseit egy bábszínház és egy legenda szereplőivé avatja, az író különleges látásmódjával áll kapcsolatban. Gide azt kívánja, hogy minden perc számára újonnan szülessünk, Giraudoux viszont egyszer láthatta a világot újnak, oly gyökeres és tetemes

újsággal, hogy mindörökre megerősödött benne, mint egy bérálás által. Ahogy egy primitív festmény, — melyen a lovak a bástyatornyot lépik át és a hegyek a férfiak lábai közt húzódnak — néha csodálatosan gazdag és sokatmondó látomást jelent csak azért, mert a perspektíva — e merőben racionális találmány — hiányzik belőle, úgy amugy Giraudoux teszi újszerűvé vilákgépét valamilyen távlati eltolódás. Az író egy színesebb, káprázatosabb valóságnak jött nyomára a valóságütlenségben: egy másik világban, mely a miénk alatt vagy mögött lapul — csak oldaltabb kell állanunk, hogy felfedezzük. E felfedezés örömét hirdeti minden Giraudoux-regény, néha talán túlságosan bőbeszédűen, de akik nem tudnak hinni neki, azokat épúgy meg kell vetnünk, mint ahogy Baba is lenézi a megszokásaikhoz ragaszkodó felöntteket, kik nem látják, hogy nagy, afrikai elefánt áll a szobában, tömörarany agyarral. Világunkat okozati függések, logikai láncok rendszerévé egyszerűsítettük, regényeink pedig beérik azzal, hogy ezeket az egyoldalú tényeket hajtogassák. Giraudoux azonban még a legbanálisabb idillt is éppolyan újnak tudja látni, mint egy félig-ős-ember, kinek talán még szókincse sincs bonyolultabb belső események kifejezésére. Giraudouxnál észreveszszük, hogy amit eddig közelinek gondoltunk, az messze van valójában és csak egy lépés odáig, ahová eddig hosszú utat kellett megtennünk. Az arányok megváltoztak és kapcsolat alakult ki oly dolgok között, melyek azelőtt idegenek voltak egymásnak.

Ez az új látásmód szüli Giraudoux stílusát és regényeinek szerkezetét is. Nem szabad a látszólagos szerkezetlenségnek, a sűrű kitéréseknek félrevezetniök minket; néha úgy tetszik, hogy e regény csak ürügy az epizódok

érdekében, melyek itt-ott megduzzadnak és túlnőnek az alaptörténeten, mintha a díszítés elfődné az épületet. Mások is észrevették, hogy egy Giraudoux-regény búbája épp e szerzetlen, játékos indákból szövődik: itt bukkan elő az íróban rejtőző költő, a derűs improvizátor, kinek lírája csak még izgatóbbá lesz azáltal, hogy prózába oltódott. Giraudoux regényeit azért még nem szabad széthulló képek és alakok sorozatának tekintenünk. Ő az iskolás szerkezeten túl (melyet a konvencionális látásmóddal együtt kellett elvetnie) egy nehezebben meghatározható, de spontánabb egységet valószínűsít meg. Jóllehet, Giraudoux összes alkotásai valami általános rokkó-jelleget viselnek, nyelve talán még Proust-énál és Gide-énél és kevésbé «précieux». Józán és kissé kedélyeskedő stílus, mely még a legraffináltabb helyzetekben se lesz modorossá. A fordító stílusérzéke talán még jobban kiemeli azt a változást, mely Giraudoux legfrissebb művének nyelvét első alkotásaitól megkülönbözteti. Gyergyai egyik legsikerültebb fordítása e könyv — ő, akinek stílművészete nemcsak tanulmányait avatja apró remekművékké, hanem átültetéseiben is egyformán szuverén légkört teremt Cocteau, vagy Claudel számára: e regényhez nemcsak fordítói, hanem emberi mivoltában is méltónak bizonyult; a fény, mely e műből árad, neki is sajátja.

Sötér István.

Előadóművész, gramofonlemez, rádió. (Szerzői jogtanulmány. Irta: dr. Szalai Emil. Dante-kiadás.)

A szellemi tulajdonjog, az intellektuális alkotás jogi védelme egyik legújabb területe az igazságszolgáltatásnak. Kétségtelen, hogy ma még csak forrongásban van és ha kialakulásának kontúrjai meg is mutatkoznak, távol van még attól, hogy exakt

legyen s minden eshetőségre vitathatatlan választ tudjon adni. Ennek a jogban való elmaradottságnak nemcsak az új, a szellemi tulajdonnal szemben csak az utóbbi évtizedekben ébredező jogérzet az oka, hanem az is, hogy a technika fejlődése olyan új viszonyokat teremtett, amelyeknek jogi rendezéséről nem kellett és nem is lehetett gondoskodni. Talán a legbonyolultabb és legtisztázatlanabb területe ennek a kérdésnek, vajjon a gramfonlemezt, a mechanikusan megismételt előadást és bizonyos szerzői művek rádió útján való közvetítését milyen mértékben védi a szerzői jog. Erről a fogas kérdéstről írt szerzőjogi tanulmányt dr. Szalai Emil ügyvéd, a szerzőjogi kérdések specialistája, kiváló elméleti és gyakorlati művelője. Abból az érdekes megállapításból indul ki, hogy a zenemű gramfonlemezre való felvételében, vagy annak rádióon való közvetítésében ritkán azonos azzal a zeneművel, amelyet a szerző eredetileg alkotott. A gramfonra való «beállítás» bizonyos mértékű átkomponálással jár, rövidítési, hangszerelési és egyéb munkákat tesz szükségessé. Felmerült tehát az a kérdés, hogy az a zeneileg képzett valaki, aki az «adaptálást» végzi, nem tarthat-e igényt maga is szerzőjogi védelemre. Ebből a főkérdésből azután a mellék-kérdések egész tömege sarjadt. Elég annak a megemlítése, hogy például új jogviszony keletkezik az adaptáló és a munka elvégzésére megbízást adó lemezgyár, az adaptáló és az eredeti szerző, az eredeti szerző és a lemezgyár között. További kérdés, mennyiben végzett szerzői jogi védelemre igényt tartó munkát az átíró és vajjon milyen jogok származnak ebből a bonyolult viszonyból. A szerzőjogi törvény nyolcadik paragrafusára való hivatkozással Szalai dr. megállapítja, hogy a bírói gyakorlat szerint alapvető feltétel az adaptáló

részéről a szerzői jogra, hogy munkájának csakugyan szerzői jellege legyen. Ennyiben leegyszerűsödik a kérdés, viszont annál bonyolultabb, amikor olyan adaptálóról van szó, aki — mondjuk — egy rádióon továbbított gramfonlemezben meg rögzített zeneművet nem szerez, hanem csupán előad. Vagy mikor ilyen természetű műből maga készít átdolgozást. Például Dohnányi lemezre viszi Delibes keringőjét saját átdolgozásában. Ami mármint a kérdés gyakorlati oldalát illeti, Szalai dr. így veti fel a problémát: kell-e a zenemű előadójától engedélyt kérni, ha zeneművet gramfonlemez útján nyilvánosan előadnak. Amíg eljut a válaszig, úgyszólván valamennyi eshetőségre kitér és sokszor meggyőző okfejtéssel igyekszik bizonyítani a maga álláspontjának a helyességét.

Végül is arra a következtetésre jut a szerzőjogi tanulmány írója, hogy az előadói szerep túlzott védelme nyilvános előadás és különösen rádióközvetítéssel szemben súlyosan veszélyeztetné a tulajdonképpeni szerző érdekeit, korlátozná az írók és zeneszerzők jogait, mert minden szerzői műnek lemez útján való előadását az előadóktól vagy a vállalatoktól tenné függővé, amit a szerzőjogról szóló törvény aligha akart.

Dr. Szalai Emil tanulmánya olyan kérdésekkel foglalkozik és olyan jogviszonyokba merül bele, hogy sokszor bizony nehéz gondolatmenetét követni, amit az is megmagyaráz, hogy sok esetre nézve magának kellett megteremtenie a jogi műszavakat is. A munkát mindenesetre érdemes volt megírni, mert egy feltáratlan jogterületre tereli a figyelmet és nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az ellentétes érdekek és a szembenálló álláspontok között meg lehessen találni azt a jogi igazságot, amely fedi a morális igazságot is.